

САЯСИ ДИСКУРС АУДАРМАСЫ ЛИНГВОМӘДЕНИ АСПЕКТІСІНДЕ

Амангелды М. М.¹

¹II курс магистранты, мамандығы «М 056 - Аударма ісі»

Абылай хан атындағы ҚазХҚ және ӘТУ

Алматы, Қазақстан

e-mail: miwakoyooko@gmail.com

Аңдатпа. Мақаланың басты мақсаты ағылшын тіліндегі саяси дискурстың қазақ тіліне аудару барысындағы лингвомәдени ерекшеліктерді зерттеу. Зерттеу жұмысы барысында саяси дискурстың, лингвомәдениеттану саласының теориялық негіздері басшылыққа алынды. Зерттеу қорытындысы нәтижесінде саяси аудармашының лингвомәдени бірліктерді аудару үдерісінде қолданатын әдістері мен аудармашыға қойылатын талаптар қарастылды.

Тірек сөздер: аударма, аудармашы, саяси дискурс, лингвомәдениеттану, лингвокультура, прецеденттік феномен.

Қазіргі таңда да, бұрыннан да саясат тақырыбы – әрқашан қызу талқыға түсетін тақырыптардың бірі. «Саясат» ұғымы қоғамда мемлекеттік билік өкілдерінің қызметімен тығыз байланыста. Қоғам, әлеуметтік топтар, халықтың бірлесіп өмір сүруі саясаттың пайда болуына алып келеді. Бұл топтардың мүддесін сақтайтын әрі қоғамның тұтастығын, ынтымақтастығын сақтайтын, қоғам өмірінің реттеуші қызметін атқаратын саясат болып табылады. Осы қызметтің атқарушысын саясаткер деп атаймыз. Кез-келген қоғам мәселелерімен айналысып, әлеуметтің өзекті проблемаларын шешу – саясаткердің басты қызметтерінің бірі. Саяси мәселелерге қатысты сөз сөйлеу, өз ойын білдіру, саяси мәтіндерді талқыға салу – осылардың барлығы саяси дискурс саласының негізгі бөліктері.

Саяси дискурс – көпқырлы, көпаспектілі, әрі күрделі де аумақты зерттеуді талап ететін лингвомәдени зерттеулердің нысаны болып отыр. Саяси дискурс қоғам өмірінің көрінісін сипаттай отырып, өз кезегінде оның мәдени және ұлттық ерекшеліктерін, ұлттық құндылықтарын сақтайды. Саяси дискурс саласына қатысты анықтамалар алуан түрлі, соның бірі көп таралған, әрі алғашқылардың бірі болып табылатын Т.А. ван Дейк анықтамасына келер болсақ, «саяси дискурс – мемлекеттік, парламенттік талқылаулармен, партиялық бағдарламалар және саясаткерлердің белгілі бір саяси мәселеге қатысты сөздерін қамтитын дискурс» [1, 12 б.].

Француз әлеуметтанушысы Пьер Бурдьенің пайымдануына, «саяси дискурс – қоғамдағы саяси мәселелер бойынша айтылған пікірлер мен талқылаулар» [2, 201 б.].

Ресейлік ғалым В.А. Маслова саяси дискурс анықтамасында оның психологиялық негіздері мен тілден тыс жағдаяттар әсеріне назар аударады: «саяси дискурс – мәтіндерді қалыптастыру және оны қабылдау нәтижесі,

сонымен қатар мәтінді қабылдау процесіне қатысушы экстралингвистикалық факторлардың әсері» [3, 44 б.].

Саяси дискурс анықтамаларын жинақтай келе, оны құрайтын негізгі белгілерін анықтауға болады. Олар: а) саясаткерлердің қоғамдағы кез-келген мәселеге қатысты айтылған пікірлері мен талқылаулары, ә) сонымен қатар халықтың оны қабылдауы, б) ортақ шешімге келуі.

Саяси дискурс термині кең және тар мағынада қолданылады, яғни, біріншісі, саясат саласындағы талқылауларға қатысты болса, екіншісі – билік үшін күрес жолындағы саяси күштердің тартысын айтамыз.

Бұқаралық ақпарат құралдарының дамуы, ғаламтор арқылы ақпараттардың насихатталуы, жаңа саяси технологиялардың пайда болуы саяси коммуникацияға деген қызығушылықты күннен күнге арттырып келеді. Мұның нәтижесінде саяси дискурс қоғамның бір бөлігіне айналып, саяси дискурс саласы зерттеудің өзекті салаларының біріне айналды. Саяси дискурс тек дискурс тарапынан ғана зерттеліп қоймай, жаңа сала – саяси лингвистика саласы пайда болуына әкелді.

Тіл мен саясаттың байланысы айқын, себебі қарым-қатынас, саяси байланыс, кез-келген саяси жүйенің жұмыс істеуінің басты кілті – тіл болып табылады. Саясатта тіл тек қарыс-қатынас құралы ғана болып қоймай, сонымен қатар тіл – саяси әдіс, саясаттың басты қаруы функцияларын атқарады. Әрине, оның негізінде билік үшін күрес жатыр, және сол күрестің жеңімпазы «коммуникативті құралды жақсы меңгерген» адам болады.

Саяси дискурстың басты қызметтерінің бірі – тыңдаушыларды сендіру, жасырын манипулятивті әдісті қолдана отырып халықтың назарын өзіне аударту. Бұл мақсатта саясаткерлер экспрессивті тіл бірліктерін кеңінен қолданады және сөйлеу мәдениеті арқылы кез-келген жағдайдан шығуға шебер болып келеді. Саяси тілдің лингвомәдени тұрғысындағы ерекшеліктеріне тоқталмас бұрын, ең алдымен бұл терминнің астарында не жатқанын анықтап алғанымыз жөн.

Тіл мен мәдениеттің ара-қатынасы өте тығыз екені мәлім, ол тіпті 19 ғасырда неміс ғалымы В.фон Гумбольдт зерттеулерінен негіз алады. Оның айтуы бойынша «әр халықтың мәдениеті тілде көрініс табады және сол арқылы әртүрлі дүниетанымға ие болып келеді», «тіліміздің өзіндік ерекшеліктері ұлтымыздың болмысына әсер етеді, сол себепті тілді өте мұқият зерттеген абзал» [4, 303 б.].

Лингвомәдениеттану саласы соңғы жылдары қарқынды зерттеліп келе жатқан салалардың бірі. Лингвомәдениеттанудың нақты бір анықтамасы жоқ, оны түрлі ғалымдар түрліше түсіндіреді. Мысалы, мәдениеттану саласының ғалымдары лингвомәдениеттануды тіл білімі саласының емес мәдениет саласының бір бөлігі ретінде көреді және лингвомәдени құзыреттілікті мәдени біліктілікке теңестіріп, мәдениеттің феномені деп қабылдайды. Ал тіл білімі саласы ғалымдарының пайымдауынша «тіл – мәдениеттің айнасы ғана емес, сол мәдениеттің құраушысы рөлін де атқарады». Басқаша айтқанда, тіл мәдениеттің құрамдас бөлігі ғана емес, оның құралы да болып табылады.

Тілді мәдени тұрғыда зерттейтін болсақ, онымен лингвомәдениеттану саласы тікелей айналысады.

Лингвомәдени тілдік бірліктердің сөйлеу тіліндегі көрінісін лингвокультуремалар арқылы айқындауға болады. Лингвокультура дегеніміз – күрделі деңгейаралық тілдік бірліктер, бұл тілдік бірліктер экстралингвистикалық, концептуалды білімді қажет етеді. Лингвокультуремалар терең мәнге ие, себебі ол тек тілдік біліммен ғана шектелмей, оның шеңберінен асып, объективті әлемге әсер етеді. Лингвомәдениеттану саласында лингвокультура терминінен басқа «әлемнің тілдік бейнесі» концептісі де кеңінен қолданылады. Орыс ғалымы Ю.С. Степанов әлемнің тілдік бейнесі концептісіне берген анықтамасында «адамның санасында қалыптасқан мәдениеттің ұйытқысы, мәдениет түрлі формада адам санасына ене алады. Басқаша айтқанда адам да түрлі мәдениетке ене алады, кей жағдайда, тіпті, оған әсер ете алады» деген екен [5, 40 б.].

Лингвомәдени тілдік бірліктер әлемнің тілдік бейнесінің құраушылары болып табылады. Әлемнің тілдік бейнесі дегеніміз – ұлттың жалпымәдени игілігі, ол құрылымды әрі көпдеңгейлі болып келеді [3, 67 б.]. Әрбір тілдің лингвистикалық тұжырымдамасы сол тілдің мәдениетіне тән, бұл идея В. фон Гумбольдт, Й.Л. Вайсгербер, Л. Витгенштейн, Э. Сепир, Б. Уорф және басқа да атақты ғалымдардың еңбектерінен бастау алады. Бұл идеяның түп тамыры Сепир – Уорфтың лингвистикалық салыстырмалылық гипотезасы шеңберінде айтылды, оған сәйкес тіл ойларды тасымалдаушы, жеткізуші құралы ғана емес, ол біздің ойларымыздың құрастырушысы болып табылатыны айтылған. Жан-Поль Сартрдың пайымдауынша, «мен өзіме әлемді тіл арқылы танытқанымнан кейін, біраз уақыт тілді әлем бейнесінде көріп жүрдім» деген екен [1, 48 б.].

Лингвомәдени тілдік бірліктер кез-келген салада көрініс табады және саясаттану саласының да тілдік ерекшеліктерінің бірі. Еліміздің басшысы Қасым Жомарт Тоқаев Кемелұлының халыққа жолдауында «Тіл – үлкен саясаттың құралы» деген екен [6].

Саяси мәтіндер мәдени лексикалық тілдік бірліктерге өте бай. Бұл тілдік бірліктер халықтардың ұлттық мәдениеттерін айрықша бейнелейді. Сол себепті саяси дискурстың лексикалық бірліктерінің аудармасы оңай емес. Аудармашы саясаткердің сөзіндегі мәдени тілдік бірліктерін зерттеп қана қоймай, олардың аудармада дұрыс берілуіне тоқталып, қабылдаушылардың мәтінді толық түсінуі үшін солардың мәдениетіне мүмкіндігінше бейімдеу қажет.

Саяси дискурстағы мәдени тілдік бірліктер прецеденттік феноменімен тығыз байланысты. Прецеденттік феномен дегеніміз – кроссмәдениетті қарым-қатынаста пайда болатын, белгілі бір ұлттық-лингвомәдени қоғамдастықтың өкілдерінің сөйлеу мәнеріне тән тілдік ерекшеліктерді айтамыз. Прецеденттік феномені түрлі формада көрініс табады, мысалға: прецедентті атаулар (қоғам мүшелеріне танымал атаулар), метафора, логоэпистема, реалиялар және т.б. Мысалы, қазақ қоғам өкілдерінің

барлығына бірдей танымал прецеденттік феномендеріне «Абай жолы», «Қан мен тер» және т.б., орыс қоғамына кеңінен танымал «Евгений Онегин», «Война и мир» және т.б., ал ағылшын қоғамына танымал «Шекспир», «Гарри Поттер» және т.б. жатады. Саяси мәтіндер мен саясаткерлердің сөйлеу туындыларында (речевое произведение) тарихи маңызы бар реалиялар да көп қолданылады. Прецеденттік феномендерді қолдана отырып, саясаткерлер өз аудиториясымен «жабық» атмосфера құрайды, яғни соның арқасында олардың сөйлеу туындылары өзара терең мағынада түсініп, қабылдауды талап етеді.

«Жабық атмосфера» ұғымы қабылдаушылардың барлығына бірдей түсінікті болмаған соң, оларды кейде түсініксіз жағдайларға, тіпті негативті ойларға қалдыруы мүмкін. Ал мұндай жағдайлар саясатта қауіп-қатер төндіріп, жағымсыз әсерлерге алып келеді. Сол себепті саяси аудармашы сөйлеушінің және қабылдаушы аудиторияның мәдениетімен, тарихымен жете таныс болуы қажет, тек сол кезде ғана түсініспеушіліктердің алдын алуға мүмкіндік пайда болады. Аударма барысында лингвомәдени тілдік бірліктер кездесетін болса, аудармашы сол сөздерді бейтараптандыруы қажет немесе мүмкіндігінше адекватты түрде аударуға тырысып, аударма тіліндегі баламаларын табуы шарт [6].

Американдық және ағылшын саяси дискурсы стилистикалық құралдар мен метафоралық айтылымдарды жиі қолдану әсерінен экспрессивті болып келеді. Ағылшын тілінен қазақ тіліне саяси мәтіндердерде айтылған лингвомәдени ерекшеліктері бар сөйлемдерді аудару мәселесіне тоқталайық. Мысалы, “*wistle-blower*” сөз тіркесі ағылшын тілінде *заң бұзушылық, тәртіпсіздік, әділетсіздік* туралы дабыл қағып, шу көтеретін адамға қатысты айтылады. Келесі саяси метонимияны “*boots on the ground*” қазақ тіліне аударатын болсақ, «*жердегі бәтеңкелер*» деп тура аударылатын еді, алайда бұл метонимияның ағылшын тіліндегі мағынасына келер болсақ, белгілі бір аймақта орналасқан жауынгерлік әскерді білдіреді, яғни, бұл жердегі «бәтеңке» жәй аяқ-киім емес, жауынгерлердің киетін аяқ киімін айтып тұр. Қазақ тілінде бұл метонимияның баламасы болмаған соң оны адекватты түрде аударып, немесе түсіндірмесін беру қажет. Кей кезде фольклорлық, библиялық, антикварлық метафоралар да саясаткерлердің сөз сөйлеулерінде қолданылады. Мысалы, «*Achilles' heel*» метафорасының аудармасы «*Ахиллес өкшесі*» болып қалады, себебі бұл метафора барлық тілдерде бір мағына береді, және оның тарихи орны болған соң барлығына бірдей түсінікті болып табылады. Ал егер белгілі бір қоғам мүшесіне мағынасы жат болып түсініксіз болса, оның түсіндірмесін берген абзал.

1. *Democrats call for publication of Trump whistle blower complaint.*

Қазақ тіліне аудармасы: Демократтар Трампқа *шағымдану туралы ақпарат берушіні* жариялауға шақырады.

2. *The candidate for prime minister in the newly formed interim Ukrainian government, Arseniy Yatsenyuk, has called on Russia not to place "boots on the ground".*

Қазақ тіліне аудармасы: Украинада "Батькивщина" партиясының жетекшісі Арсений Яценюк Ресейге Украинаның *ішкі ісіне араласпауды ескертті*.

3. *Labour's Achilles heel is that they have been in power for 12 years and presided over a spend spend spend policy with no tangible benefits.*

Қазақ тіліне аудармасы: Лейбористік партияның *Ахиллес өкшесі* - 12 жыл бойы билікте болған және «жұмсау, жұмсау және қайтадан жұмсау» саясатын жүргізген.

Осы тарапта, «Ахиллес өкшесі» метфорасын аудармада түсіріп тастап, оған түсіндірмесін беруге де болады. Сонда аударма былайша өзгереді:

Лейбористік партияның *осал тұсы* - 12 жыл бойы билікте болған және «жұмсау, жұмсау және қайтадан жұмсау» саясатын жүргізген.

«Ахиллес өкшесі» метафорасының мағынасы қазіргі заманғы мәдениетте бір нәрсенің немесе біреудің әлсіздігін, осал тұсын білдіреді. Сол себепті аудармада оның баламасын да, түсіндірме мағынасын да қолдануымызға болады.

4. *The argument boiled over into open war.*

Бұл сөйлемде «*boil over*» фразалық етістігінің мағынасы қиын жағдайда эмоциясын ұстай алмай, немесе белгілі бір жағдай бақылаудан шығып кеткен жағдайда арты жағымсыз әсерлерге алып келетін жайттарды айтамыз. Негізінен «boil» етістігі суға қатысты қолданылады, яғни қайнау дегенді білдіреді. Сол себепті, аудармашы фразалық етістіктерге ерекше назар аударғаны да жөн, өйткені бұл сөйлем *қайнап кеткен, тасыған* сияқты аудармалар мүлдем сәйкес келмейді. Қазақ тіліне аудармасы: Дау ашық соғысқа *ұласты*.

Саясат тілінде қолданылатын түрлі лингвомәдени тілдік бірліктерді аударуда аудармашы мынадай ең негізгі әдіс-тәсілдерді қолданады: баламасын табу, түсіріп тастау, түсіндірмесін беру, калькалау (егер танымал тілдік бірлік болып табылса) және т.б. Осы әдістер ішінде ең тиімдісі берілген сөздің аударма тіліндегі баламасын табу болып табылады. Екі тілдегі лингвомәдени тілдік бірліктердің барлығын есте сақтау аудармашыға оңай шаруа емес, сол себепті аудармашының алдында үлкен жауапкершілік тұр.

АҚШ саяси дискурсы әдет-ғұрыптық аллюзиялардың жоғары мазмұнымен ерекшеленеді. Аудармашы осындай жағдайларға дайын болуы үшін, осы салада жоғары дәрежеде эрудициялы болуы қажет. Ол үшін аудармашы екі ел мәдениетімен жете таныс болып, түпнұсқа тілі мен аударма тілінде кездесетін дәйексөздерді түсініп, қолдана білуі ең негізгі талаптардың бірі болып табылады.

Саяси тіл – мемлекеттік басқарудың ресми тілі, қоғамға ықпал ету мен бақылауда ұстаудың ерекше құралы болып табылады. Саяси мәтіндердің дұрыс аударылмауы саясаткердің имиджіне нұқсан келтіріп қана қоймай, келіссөздердің нәтижелеріне кері әсер етуі және тіпті саяси қақтығыстар сияқты ауыр зардаптарға әкелуі мүмкін .

Аудармашының саяси саладағы басты міндеті – қажетті коммуникативті әсерді сақтап қалу, өз тарапынан пікір білдірмеу. Бұл мақсатта аудармашы саяси дискурстың функцияларын, стилистикалық ерекшеліктерін, тілдің қолдану ережелерін, лексикалық, морфологиялық, синтаксистік құралдардың қолданыстағы сипаттамаларын жан-жақты зерттеуі қажет.

Саяси аударма саласындағы аудармашының экстралингвистикалық, елдің ішкі және сыртқы саясаты туралы, саясаттың сол әлеуметтік қоғамдағы рөлі туралы білімі болуы маңызды. Сондай-ақ аудармашының сөздік қоры байлығы жетерліктей болуы керек.

ӘДЕБИЕТ

[1] Teun A. van Dijk The Handbook of Discourse Analysis, Blackwell Publishers Ltd 2001. – 817р.

[2] Бурдые П. Политические позиции и культурный капитал // Социология политики. – М. : Socio-logos, 1993. – 201 с.

[3] Маслова В.А. Лингвокультурология: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. — М.: Издательский центр «Академия», 2001. — 208с.

[4] Гумбольдт В. Избранные труды по языкознанию: сборник работ –Новгород: Прогресс, 1984. – 399 с.

[5] Степанов Ю. С. Пространство и миры - новый, "воображаемый", "ментальный" и прочие // Философия языка: в границах и вне границ: в 2-х т. Харьков: Око, 1994. – 470 с.

[6] Қаңтарбекова Г. Тіл – үлкен саясаттың құралы, статья, 05.09.2019 – <https://ortalyq.kz/til-lken-sayasatty-raly/>

REFERENCES

[1] Teun A. van Dijk The Handbook of Discourse Analysis, Blackwell Publishers Ltd 2001. - 817р.

[2] Burd'e P. Politicheskie pozicii i kul'turnyj kapital. Sociologija politiki. (Political positions and cultural capital. Sociology of politics). M.: Socio-logos, 1993. 201 p.

[3] Maslova V.A. Lingvokul'turologija: Ucheb. posobie dlja stud. vyssh. ucheb. zavedenij. (Linguoculturology: Textbook. manual for stud. higher. study, institutions). M.: Publishing Center "Academy", 2001. 208 p.

[4] Gumbol'dt V. Izbrannye trudy po jazykoznaniju: sbornik rabot. (Selected works on linguistics: collection of works). Novgorod: Progress, 1984. 399 p.

[5] Stepanov Ju. S. Prostranstvo i miry - novyj, "voobrazhaemyj", "mental'nyj" i prochie. (Space and worlds - new, "imaginary", "mental" and others - Space and worlds - new, "imaginary", "mental" and others). Filosofija jazyka: v granicah i vne granic: v 2-h t. (Philosophy of language: within and outside boundaries: in 2 volumes). Har'kov: Oко, 1994. 470 p.

[6] Қаңтарбекова Г. Тіл – үлкен саясаттың құралы. (Language is a tool of big politics. Article) 05.09.2019 – <https://ortalyq.kz/til-lken-sayasatty-raly/>

ПЕРЕВОД ПОЛИТИЧЕСКОГО ДИСКУРСА В ЛИНГВОКУЛЬТУРНОМ АСПЕКТЕ

Амангелды М. М.¹

¹магистрант II курса, специальность «М 056 – Переводческое дело»,
КазУМОиМЯ им.Абылай хана,

Алматы, Казахстан
e-mail:miwakoyooko@gmail.com

Аннотация. Основной целью статьи является изучение лингвокультурных особенностей перевода английского политического дискурса на казахский язык. В процессе исследовательской работы руководствовались теоретическими основами политического дискурса и лингвокультурологии. В результате исследования были рассмотрены методы, используемые политическим переводчиком в процессе перевода лингвокультурных единиц, и требования, предъявляемые к переводчику.

Ключевые слова: политика, дискурс, политический дискурс, лингвокультурология, перевод, переводчик, лингвокультурема, феномен прецедентности.

TRANSLATION OF POLITICAL DISCOURSE IN THE LINGUOCULTURAL ASPECT

Amangeldy M. M.¹

¹2nd year Master's student «M 056 – Translation Studies»

Ablai Khan KazUIR&WL, Almaty, Kazakhstan

e-mail:miwakoyooko@gmail.com

Abstract. The main purpose of the article is to study the linguocultural features of the translation of the English political discourse into the Kazakh language. In the process of research work, we were guided by the theoretical foundations of political discourse and linguoculture. As a result of the study, the methods used by a political translator in the process of translating linguocultural units and the requirements for a translator were considered.

Key words: politics, discourse, political discourse, cultural linguistics, translation, translator, linguoculturema, the phenomenon of precedence.

Статья поступила 25.02.2021